

ч. февраль 11

МОСКВА. Евгений Вахтангов аттыг театры коллективин В. Чеховтун «Доулабан чучаадымын» деп шижини СЭКП-ниң XXV съездинде баралгадыр.

Ол ший Чилиниң президентини Сальвадор Альенде амыралымын сөөгү хунеринин дугайы чучаалап, көрүктүрери болгаш кады амылап турган өөрү-биле таныштырып, ооң политиктиг удуралыкчыларын көргүзүп турар.

Шиниң ССРЭ-ниң улустун артисти Е. Р. Симонов тургускан. Чурукчузу Б. А. Мессерер.

ЧУРУКТА: шинде көргүзүлде Сальвадор Альенде — РСФСР-ниң улустун артисти Ю. В. Яковлев (оң талаанда), Эрнесто Чегасара — РСФСР-ниң алдарлыг артисти А. А. Камицкий.

В. КУЗЬМИНИНН ФОТОЗУ.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

ХОЙЖУЛАРНЫҢ НОМУ

Республиканын магазиндеринде «Тыва АССР-ниң хой ажыл-агыйы» деп ном көстүп келген. Эртең ажалдакчыларга, ажал-агый удуртукчуларга, тускай эртемчилерге болгаш хойжуларга ол ном баян болот. Мыа Тыванын тургун байдалын, агаар-бойдузун, хой ажыл-агыйн төөгүзүп, хөгжүлдеин болгаш уксаажыдыгын тодоткучу чижектер-биле баянлап турган бижээн. Ук ном кирилдеден, дөрт өгөдөн болгаш түнөөдөн тургустунган.

Тыва хойнуң өрүс болгаш өскө-даа шижилекчилеринин ажылдары-биле, коша областтарын болгаш Моол Арат Республиканын база төөгүнүн чижектери-биле баянлап бизээн ном Тыванын географтиг тургун байдалы-биле эгелээр. Хараан, үнүш, өтү-сиген, дилгит амытан, суг-сугат, агаар-бойдуз дугайында кирген. Хой ажылды, Тывага канчаар чорутса экил дээрин оон билдирип алат.

Тывага хой ажыл-агый тыгыл келген соон, бо талазы-биле тускай литература чок, автор мынчанга археологияны, этнографияны болгаш төөгүнүн өскө-даа материалдарын билип алышкан. Тыва Арат Республикасы үезинде бээр, мынганга келсе ажал-агый эртемчилеринин В. И. Ленин аттыг Бүтү-эвелед Академиянын экспедицияларын 1929—1934 чылдарда чоруткан шижилең ажалдарындан эгелээш тускай литература тиктектери алган. Авторга Тыванын көдө ажал-агый тургунга станциянын кылган ажалдарын уруг дузалыг болгаш база көскү.

ВАСИЛИН-ли экспедициязы Чөөн-Хемчик, Барыин-Хемчик, Монгун-Тайга, Овур, Улут-Хем, Тес-Хем, Эрлин кожуунарнын ажал-агый хой-биле тыва хойну хайнакташтырып, эртем ажыл-агый хой чылдарда чорудуп келген болгаш, уксаажыдыг ажалын чедер база четтес талаларын аналгач, чижектер-биле баянлап бизээн.

И. Кызыл-оол бодунун номуна нарын дүктүг бүтү хайнактарын шунтузуп красноречко уксаага хаммаштырып болбас, оларны анаа-да бодуну нарын дүктүг хайнактар дие чогуур тайлаларын турар. Ол ший, чүге дээрге бодун дүктүг тыва хойну өкижидеринге чүге чангыс красноречко уксаа өвөс, хой уксаа киришкен болгай. Дандылар кылдымай турганындан хайнак хойларны ам чогуу кайы уксаалан усталган дээрин истаар берге аларган. Бир-тээ ындыг болганга оларны зоотехниктиг дүрүм багуу бодуну нарын дүктүг дээр чөрлө чөп.

Автор ук номга Тыванын хой ажыл-агый дегерин бижирин кыска. Мынчаа-даа Сибириниң маа ажал-агыйнын эртем-шижилең институтунун ажалдакчы А. Соскинниң «Эгелес» советко нарын дүктүг хойну өстүргени, Тывага караулы хойну сайырдып турганы, хойну чегерилгези болгаш өскө-даа утундуруп калган, ол номга кирбөөн чутула айтырылган бар. Чандык тодоткуч болган ханы бижиттин-жөөн эгелер база таваржып турар. Мындг четтестер турга-даа, ук ном хой ажыл-агыйн хөгжүлдеинге бичиң эвес ролю ойнар дээринге чигиниг турбас.

И. Кызыл-оолдун өрүс дил кырында парлаттыган «Тыва АССР-ниң хой ажыл-агыйы» деп ном тыва дилге дарып оңуудуру күзөгүнчү.

В. ШАГНАЕВ, зоотехник.

1931 ЧЫЛДА ҮНГЕН

Хоочун салыг ажалдакчы-ах Салчак Мадыр-оол, «Мурнак» колхозтун баштайгы колхозчуларынын бирээни, нога ажал-агый Күчүтүмэа Хергел олар өрүс-бүдүлгенин хууза-ном салын (библиотеканы) шалган бээр тургустун, хой-хой номнарын чып алган номчу, кадалап келгенер. Оа номнарын аразында Тыванын ТАР үезинде парлап үндүрүп турган ажал-бүрү номнары болгаш сеткүлүлери хой.

Амгы үезде хоочуннарын дайындаа чок. Мынчаа-даа кылган Күчүтүмэа убагынын экил эрени салгаччылары, ажал-агый тураскал болуун, номчул, кадалап чорунар деп тагыт сөзүп береш. Шуй ортукма школанын музейинге белекке берген номнары артып калган. Латин алфавитке үндүлүлүктүг тыва бижик тургустунган соонда парлаттып үнүп турган номнарын номчааш, уруглар төрөөн Тыванын эртин келген төөгүзүп дугайында хой-хой солун чүтүлери билдирип ал туралар.

Школа музейинин организаторларынын бирээни Салчак Монгеева Чөлөр-оол башкы ТАР үезинде ол номнарын мөдө бирден бирээ чокка соңургадып көргүстү. Оларнын аразында 1931 чылда үнгөн «Тыванын чаз үжүүнүн дүрүмү» деп номну оңаалап бизээн. Тыва бижикти үндүлүлүктүг турскаа соонда ший бижиринин болгаш дем-дектиниң ший салырынын талалы-биле баштайгы дүрүм бодуп турары-биле ук ном солун. «Тыванын чаз бижинин дүрүмү» ТАР-нын эртем комитетин үндүргөн. «Чогаалам чугаам» деп номун эге чүтүлүмө мынча дээ: «... Бо чаз үжүктү чогаалып үндүрер чоруска ССРЭ дээди эртемниң улуг хурулени база Омактын болгаш колониянын байдалын шижирер эртемниң эвеледен кончут улуг дуалаан болгаш делегей кырында шунтузуп биле турар латин үжүкте турк дилдиниң аймагында үлө-гер алгаш, тыва дилге таарыштырып чаз үжүк доктадып үндүргөн...».

Тыванын чаз үжүүнүн дүрүмү «Тыва дилдиниң мытарын болгаш үжүктөрүн», «Уадыр адаар ажал үжүктөрүн бижир дүрүмү», «Сөстүң сөөдүн ший бижир дугайы», «Бижиктиң демектерин хергелээр» деп беш бөлүктөргө хуулаштырган. Ший бижикте хуулаш бижик демектеринин талалы-биле номда чоручушкан дүрүмнүн хой кезин амгы үезде чедир хөвөр артын турары баштайгы дүрүмү, дил-

домма бөдүүн-даа болза, дил эртемниң үндүлүлүктүг кылганын баянлап турар. Оа дүрүмү 5000 кезек кылдып парлап үндүргөн. «Тыванын чаз үжүүнүн дүрүмү» тыва бижик тургустунган соонда баштайгы парлап үндүргөн номнарын бирээни. Илгит болганда, оон сөс-дөмө номчааш, амгы номнарын дилди-биле денеп, тыва литературат дилдини кайы хире сайзырай бергенин билдирип алат.

«Тыванын чаз үжүүнүн дүрүмүн» парлатка үнгенин деп бээр 44 чыл — эркен. Ол дегерин мынчага чедир кадалап артырып каан кижилер өк ажалды кылган. Тыва бижиктин төөгүзүп шижилең өрнөргө, тыва дил эртемни оон мыа сафарыдырыга чугула укур-дузалыг өскө-даа номнар Шуй ортукма школанын музейинде шыгжатылып чыгар. Төгүзүп тураскааларын дилеп тывар, шыгжай кадалаар ажалдын чугулазын бижик көрүп, ону тып, шыгжап чорут кижилерин ажалын чөр-чөдө төөгүнүн тураскааларын камгалар инитиле организаторларын демделеп үндүлгөн бодаа чогуур.

Б. БАРБА.

Маадырлыг куш-ажылга тураскааткан

ССРЭ-ниң Улус ажал-агый бижик чедикчилеринин делетелдеңде улустур шилде Хундүлелдин Бүтү-эвелед самбыралыны туду доогулган. Орта СЭКП ТИ-ниң, ССРЭ-ниң Министрлер Чавүлелинин, ВПС-тин болгаш ВКСМ ТИ-ниң «Тоску беш чылда күш-ажылчы өресмадыр чорут дээр» деп тураскаалар демектери-биле болгаш шилчир Кызыл туктары биле шанытан бодурулгелерин, бодурулге каттыжыш-

кынырынын, тудуларын, колхоз, совхозтарын, эртем-шижилең болгаш өскө-даа организациаларын аттарын кири бижир.

Делетеленин чурукчулар коллектив совет улустун күш-ажылчы маадырлыг чорутка тураскааткан ол композицияны төлөкөл кытырын идегөөнине чоргааралып турар—деп, ССРЭ-ниң УАЧД-ниң кол чурукчузу А. М. Ермолов СЭТА-ның корреспондентини-

ге чугаалаан. Хундүлел самбыралынын тудуна тудурул база шилчип ажалдаан. Чуртту бодурулге чедери Бүтү-эвелед Хундүлел самбыралын тудуп кылырынга херектиг бүтү чүдүлери шалыкын халырган. Карелиянын болгаш Житомир областын дашчылары кызыл гранит даштарын хуу-саа бетиле чорткан. Тилеңчи коллективтерин аттарын бижир чүс-чүс мун алдып үжүктөрүн литва гравер-

лар кылдып берген. Металл конструкторларын Воронежте болгаш Тулада өскелен. Ол чара шудуру делетеленин көрүктүлери аман өгөдөн соңурун турар. Улут гранит плиталар кырында 55 метр белик ийи чартык тыркы бар. Оларын ийи багана тудуштуруп турар. Баганааларын бирээни Ленинниң портретин, «Коммунист күш-ажылды тиялдеңинге чедер бээр бис!» дээн сөстөрүн кылган. Өскө-даа «Күш-ажылга алдар!» деп композиция бар.

(СЭТА).

Спорт ордузунун ээлери—уруглар

Бичиң астон хоорай Силла-мязге (Прибалтикада совет республика) республика болгаш бүтү-эвелед хөмчүлүг спорт маргылаалары улаа-дара болуп турар. Ынчаарга өл эдептег зөөс—оларны эртиндеринге ында эки спорт баа-

зазы бар. Чоокта чаз хоорайга чаз спорт дегеринин—гандбол, волейбол, гимнаст, балет, кышкы, чик атлетика манектин 6 муң дөрбөлчик метр хире шөлүг Спорт ордузу амыттыган. Аалчылар хүлээп

алыр чер, эмчи болгаш эмнелешки кабинеттери база-ла комплексте кирип турар. Чанында эштер бассейни бар. Чаз Спорт ордузунун кол ээлери—уруглар. Анык спортчуларга белетенириниң болгаш маргылаалар эртиндеринин чогулгалыг байдалдары тургустунган.

ЧУРУНТА: чаз Спорт ордузуна Силла-мязиниң (Эстон ССР-де хоорай) анык спорт-меннеринин көргүзүп кылып турары.

(ПМА).

100 муңу

Свердловскиде «Урамаш» заводтан салыг четкиниңе деп чурт «Малык» дээр 100 муң машинаны чаз чүдүрүп чоруткан. «Малык» машиналар үжүктел чок бодурун улустун хергелде барамнарынын пегинде организациалан. Ажал-чеч кылдыр өрөдө хергелер болгаш бажың иштинге ажалгаар өскө-даа эдилелерин база ында бодуруп турар. Чоонун хергелде барааннарын бодуру тускай чектер болгаш участоктар областын хой-хой бодурулгелеринде ажалдап турар.

(СЭТА).

«СОВЕТ ФЕСТИВАЛЬ» ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

колд Бажуковтун мурнап келгенин түнелинде парлатка ажалдакчылар «Зее-фельд» совет фестивалы үргүлчүлөвишаан» деп чечени-биле чугаалаш турар аларган. Чемпион боду-даа, мөңгүн шаандалы алган—22 харлыг Ленинградлы, студент Евгений Беллел-даа, дөртүк чери элөөн Руалын чурттуг Иван Гарин-даа. Скандинавиянын хаалчыларынын ажалга чедир тергилде келгени ол олимпиада эң кыска дистанцияга бис-

тиң хаалчыларынын кыска-даа аштырбазын херек кырында бадаткааннар.

Жеңе Беллел олимпиада чарытын негелдеңи багуу дика дүргөн маллап эгелдөөн. Ону баштай чамдык кижилер дика халаш деп санал турганнар. Бөгүн ол Ленинград чурттуг хаалчыда үш-ле секунда мураар деп чүдө дика берге болду—деп, бо дистанцияга олимпиада чемпион боду чугаалаан.

Бодун дугайында чүкү чугаалаар сен дээр болза, 30 километрин чарыкына оон баштайгы чартыгына улут күш үндүргөн, сөөдүңе көп күш четпей барамнарын айтыр ужурут мен—деп, Николай Бажуков уламчылап чугаалаан... Оон алгаш скандинавчылар-биле чугаа үзүп өвөс, харын-даа кыска-даа дистанцияга маргышын шыдаар аргавысты херек кырында көргүзүскөн мен...

ФИГУРАЛҮТ ЧУГУЛААШКЫН

1. Ирина Роднина—Александр Зайцев (ССРЭ) фигурат чугулаашкына шыгарган. Ирина—26 харлыг, Москва чурттуг, башкы, фигурат чугулаашкына 1958 чылда киржи эгелдөөн. 1969—75 чылдарын Европа болгаш делегей чемпион, XI Кышкы олимпиада Алексей Уауов-биле ийиле чугулааш чемпион болган. Александр—23 харлыг, Ленинград чурттугун, Совет Армиянын офицери, 1960 чылда бээр спортка киржи эгелдөөн. Кадый Ирина-биле ийиле 1973 чылдан бээр Европа болгаш делегей чемпион болуп турар.

2. Рони Нермер—Рольф Эстеррайх (ГДР). Рони—19 харлыг, оон эки 23 харлыг. Олимпиадада бир дугаар киржи турар. 1973 чылдан бээр делегей болгаш Европа чемпионаттарынын доктаамал шаандалыг чери эгелдөөн. 3. Мануэла Гросс—Уве Нагельман (ГДР). Мануэла—18 харлыг, Уве—25. Олимпиадада бир дугаар киржи турар. 1973 чылдан бээр ийиле чугулааш эгелдөөн, делегейни болгаш Европаның чемпионаттарынын доктаамал шаандалыг чери эгелдөөн.

Республика найысылалынын школачылары спорттун ажал-бүрү хөвирлеринге солун маргылааларын даштарын хуунада эртинир турар. Оларны эң мыа болгаш массалыг апар чыдар оюннарын бираа—шайбалыг хоккей.

Спорттук бо хөвир школачылар ортуунга кончут негереңгей. Бир зөөс ийи, үш

САННАР БОЛГАШ МЕДАЛЬДАР

Февралдын төстү эртемни-де Ак олимпиадада командалар зайы-биле байдалын баштайгы түкнелдерин көргүзөргө мындг турган:

ССРЭ—95 санныг, АКШ—38, ГФР—26, Австрия—24, Финляндия—23, Швейцария—12, Канада—11, Норвегия—9, Италия—7, ЧССР

болгаш Франция—3-3, Швеция—2 санныг.

База-ла ол үезде чедир алган медальдарын саны: ССРЭ—14 (7 алды, 2 мөңгүн, 5 хүл), ГДР—10, АКШ—6, ГФР—4, Финляндия болгаш Австрия—3-3, Швейцария—2, Канада—1, Италия биле Норвегия 1-1 хүлөр медальдарыг.

чыл бурунгаар ону Кызылга чүгө ийи, чангыс черге ойнал турган болза, бо чылын шайбалыг хоккей ойнаар 10 амыт шилдер хоорайнын ажал-бүрү булуңунаа бар. Шайбалыг хоккейге Тыва АССР-ниң школачыларынын шилинде номандазы бо чылын зона маргылаашыга багыт зөөс киришкен. Анык

тренер Алексей Аранчаа спорттук бо хөвирин школачылар аразыга негереңдей, сайзырадыр талалы-биле улуг ажалды чорудуп турар. Оң секциясында хаара туттуган оялдарын хей незин шайбалыг хоккейге бистин республиканың школачыларынын шилинде командалыг кирген. А чоокта чаз республика шко-

пачыларынын аразыга болган маргылаада А. Аранчааның белеткен командалык оялдары база бирги чери алган.

ЧУРУНТА: Кызылдың 12 дугаар кварталында шайбалыг хоккей ойнаар шөлде бичиң спортчулар белетил үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ ФОТОЗУ.

ТЕЛЕ-ВИДЕНИЕ

ФЕВРАЛЬ 11-ДЕ

МОСКВАДА 8.00—XII Кышкы олимпиада оюннарында. 1. Хоккей, АКШ—Финляндия. 2. Хоккей, ССРЭ—ГФР. 3-кү үзө, Ойнут.

9.20—«Музыкалыг чартыг». Ойнут.

9.50—Киножурнал.

10.00—«Кыш дугайында шүлүктөр болгаш расказтар». Ойнут.

10.15—«Наймала» ансамбльдин концерти. Ойнут.

10.50—Шунту чүвени билдиксээр мен». Ойнут киножурнал.

11.00—Мелдээр.

11.10—«Горнистер, кыйгыт хармылаңар!».

11.55—«Эртемдеңе сөс». Академик Г. М. Франктың чугаамы.

12.10—Документалдыг телефильмдер программасы: «Сибириниң деген шөдүр». «Черни оуланга».

12.40—И. Гайда—Совет режиссер. Делегей конкурстарынын лауреады А. Гинзбург хүүскүл. Ойнут.

12.50—«Эрес-мадырлыг чорук». Дамчылыгы Совет Эвилелиниң Мадырны армия генералы П. И. Батов эртинер. Ойнут.

13.35—«Строговатар». Хей сөрийлгит уран-чечен ойнут телефильмин баштайгы көргүзүлгөн. 2-ти сөрийлгит. Ойнут.

14.45—XII Кышкы олимпиада оюннарында. Ойнут.

17.30—«Уе». Информастыг программа.

КЫЗЫЛДАН

18.00—«Киво аян-чоруктарынын ажалыг». Киножурнал.

18.20—Телемелдээр.

18.30—«Өг-бүдө». Телефильм.

18.50—«Кызылмыска чагай-жылда». Дамчылыг.

19.00—Телемелдээр.

19.15—«Сибирде, Бийскте мрак эвесе». Документалдыг фильм.

19.25—«Колдунг ажал-ажы». Дамчылыг.

19.55—Чарлалды.

МОСКВАДА

20.00—Мелдээр.

20.15—«Төрөн чуртта». Украина Совет Социалисттик Республикасы. Ойнут.

20.45—«Строговатар». Хей сөрийлгит уран-чечен ойнут телефильмин баштайгы көргүзүлгөн. 2-ти сөрийлгит. Ойнут.

21.50—22.00—Чапсар.

22.00—«Мээн Москван». Ойнут телефильмдер.

23.00—«Уе». Информастыг программа.

23.30—01.30—XII Кышкы олимпиада оюннарында. Хоккей. ССРЭ—ГФР.

гаар

Бөгүн республикага бүргөп, алдыр, туралы черлерге хар чар. Барыны үк улаанышкыны хаттыг дүргөн секундада 3—7 метр чедер. Агаарынын температурасы дилгит черлерге 6—11, өскө арктикалыкта 14—19 градус соок болуп.

Кызылга бүргөп, азыр, Барыны үк улаанышкыны хаттыг дүргөн секундада 3—7 метр чедер. Агаарынын температурасы 14—16 градус соок.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

ФЕВРАЛЬ 11-ДЕ

«НАЙРАЛ»: «Мария ажал-малар» 10.00, 11.45, 13.30, 15.15, 17.00, 18.45, 20.45 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Шортаның ажалы-биле» 9.00, 16.20, «От бурган дайы» (2 сериялар) 10.20, 13.20, 17.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Танкер «Дербент» 15.00, 16.40, 18.20, «Он төстүк комитет» (2 сериялар) 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Ак частымышкы» 15.00, 18.40, «Эрги келгичиң чажыды» 16.50, 20.30 шактарда.

ЧУРУНТА: Кызылдың 12 дугаар кварталында шайбалыг хоккей ойнаар шөлде бичиң спортчулар белетил үезинде.

В. ЧАДАМБАНЫҢ ФОТОЗУ.